

השיח הישראלי-אמריקאי-רוסי בנושא הגבלת מכירות

נשק וטכנולוגיה צבאית לאיראן

דניאל ראקוב

בשנות ה-90 של המאה הקודמת הפעילו ארצות הברית וישראל לחצים אינטנסיביים על רוסיה כדי להגביל את זליגת הנשק והטכנולוגיה הצבאית, הבלתי קונוונציונלית והדו־שימושית מחברות רוסיות למזרח התיכון, ובפרט לאיראן. הייתה זו תקופה מעצבת בדיאלוג הביטחוני בין רוסיה לבין ישראל, שבמסגרתה התרחב סל הכלים האסטרטגיים העומדים לרשות ירושלים ואשר עשויים לסייע בשכנועה של מוסקבה להתייחס לאתגרי הביטחון הדוחקים שלה. אף כי ישראל יכולה להגיע להסכמות ישירות עם רוסיה בנושאי מניעת תפוצה וריסון הדדי בנושא מכירות נשק, חזית מאוחדת ישראלית-אמריקאית מול מוסקבה אמורה להיות יעילה יותר. בהתבוננות לאחור, אף כי הלחץ הישראלי-אמריקאי על רוסיה בשנות ה-90 הקשה על מוסקבה, הוא תרם לאינטרס הרוסי לטווח ארוך, שכן הוא האיץ בממשלת רוסיה לעסוק בבנייה של מערכת מודרנית בתחום הרגולציה והפיקוח על יצוא טכנולוגיה צבאית והדו־שימושית.

מאז ראשית ימיה של מדינת ישראל מילאה הטכנולוגיה הצבאית הרוסית-סובייטית תפקיד בולט במפת האיומים שלה. חריגה לטובה הייתה מכירת הנשק מצ'כוסלובקיה לישראל ב-1948, בברכת ברית המועצות, שסייעה מאוד לצה"ל להגיע להישגים במלחמת העצמאות (Zbavitelova, 2020). ואולם בשנים שלאחר מכן חלה התרחקות אסטרטגית בין ישראל, שהפכה לבעלת בריתן של מעצמות המערב, לברית המועצות, אשר צידדה בצד הערבי נגד ישראל. באופן סמלי, עסקת הנשק המצרית-צ'כוסלובקית ב-1955, שוב בשליחותה של מוסקבה, הטתה את מאזן הכוחות במזרח התיכון לרעת ישראל (Golani, 1995).

סבבי המלחמות בין ישראל למדינות ערב השתלבו בדינמיקת העימות של המלחמה הקרה. בעוד שכנותיה של ישראל דרשו אספקת נשק ומטרייה מדינית מהסובייטים, ישראל פעלה להשיג נשק מערבי מתקדם וחתרה להוכיח את חיוניותה למערב כמי שמצליחה להנחיל תבוסה לנשק הסובייטי וללקוחות הערבים שלו. הנשק הסובייטי עמד במוקד מלחמת ההתשה, שבמהלכה נאבק צה"ל ביכולותיו המתחזקות של הצבא המצרי, בדגש על תחום ההגנה האווירית (אדמסקי, 2006). ב-1970, באחד הרגעים המתוחים ביותר, התחולל קרב אוויר-אוויר בין מטוסים ישראליים למטוסים סובייטיים, שהסתיים בהפלת חמישה מטוסי מיג-21. המלחמה הסתיימה בפריסת מערך הגנה אווירי סובייטי חדש על גדת תעלת סואץ, שתרמה להישגיה של מצרים במלחמת יום הכיפורים.

בזיכרונותיו המופיעים בספר זה טוען ראש המוסד לשעבר אפרים הלוי כי בתקופת ניתוק היחסים בין ישראל וברית המועצות (1967–1991), ישראל התקשתה לממש את האינטרס של הגבלת מכירות הנשק

הסובייטי לאויביה. חרף זאת התנהל בין ישראל לרוסיה דיאלוג של מסרים עקיפים, שנועד להשפיע על השיקולים הסובייטיים: בראש ובראשונה דרך האמריקאים, אך גם באמצעות ערוצים בלתי פורמליים או קביעת עובדות בשטח, כגון פגיעה ישראלית בנשק סובייטי שבידי אויבותיה. כך ב־1982 השמיד צה"ל במבצע 'ערצב 19' את מערך ההגנה האווירית הסורי, שנבנה על ידי הסובייטים (Military Watch, 2017). ב־1987 הסובייטים דחו סופית את הדרישות הסוריות לספק להם טילי קרקע־קרקע (טק"ק) SS-23 (OKA), בעקבות הסכמה עם האמריקאים על אמנת ה־INF (לפירוק הנשק הגרעיני לטווח קצר והבינוני של שתי המעצמות), ובלאו הכי בתקופה זו פחתה נכונותה של מוסקבה להימורים אסטרטגיים שהיה בהם כדי לסבכה במלחמות בין ישראל לערבים (NTI, 2014).

התפרקותה של ברית המועצות שינתה את אופי האתגר שעמד בפני ישראל, בכל הנוגע לרכישת נשק משנה איוון על ידי אויבותיה. מחד גיסא, המלחמה הקרה הסתיימה וכבר לא הייתה שחקנית מעצמתית שנכונה הייתה להשקיע בחימוש של אויבי ישראל, אך מאידך גיסא נוצרה בעיית הפצה בלתי מבוקרת של נשק ושל טכנולוגיות קונונציונליות ובלתי קונונציונליות מרוסיה למדינות המזרח התיכון. 15 המדינות העצמאיות החדשות שקמו על חורבותיה של ברית המועצות נותרו עם מאגרים שיוריים עצומים של נשק סובייטי ושל חלקים מהתעשייה הביטחונית שלה. כולן סבלו מממצב כלכלי קשה שהיה בצבאותיהן, בתעשיותיהן הביטחוניות ובמנגנוני הביטחון שלהן, מעלייה בפשיעה, לרבות פשע מאורגן, ומהיחלשות מנגנוני הפיקוח. רוסיה ירשה את החלק הגדול ביותר של הנשק הסובייטי ושל המערך התעשייתי־ביטחוני, אך כמובן גם את הבעיות שפגעו בה באותה העת.

שנות ה־90 של המאה הקודמת הפכו לתקופה מעצבת בנוגע ליכולתה של ישראל לקיים הידברות עם מוסקבה ביחס לאתגרי הביטחון שלה, בדגש על תחום מניעת התפוצה ומכירות נשק. בתקופה זו רוסיה זוהתה על ידי מדינות אויב מרכזיות של ישראל, ובפרט סוריה, איראן ועיראק, כמרחב של הזדמנויות להשגת נשק וטכנולוגיה מתקדמים, שברית המועצות סירבה למכור להן קודם לכן ועתה היו זמינים וזולים יחסית. "ציידי" נשק וטכנולוגיה ממדינות אלה נשלחו לרוסיה כדי להשיג ציוד ומידע, סטודנטים ערבים ואיראנים השתלבו במוסדות השכלה רוסיים שהכשירו אותם בתחומים שהוגבלו על ידי משטרי תפוצה בינלאומיים, כגון הנדסת טילים, ומדענים ומהנדסים רוסים בתחומי הנשק והטכנולוגיה הקונונציונליים והבלתי קונונציונליים הוזמנו לעבוד במזרח התיכון.

החל משלהי התקופה הסובייטית ועד השנים הראשונות להיותה של רוסיה מדינה עצמאית, איראן הפכה לאחת מלקוחות הנשק הקונונציונלי העיקריות של רוסיה, שהייתה מצידה הספקית העיקרית של נשק עבור איראן (Iranian Weapons Programs, 2000; Borshchevskaya, 2017). מסמכי ארכיון הגרעין שהמוסד הבריח מאיראן בשנת 2018 מוכיחים כי איראן ניהלה החל מהמחצית השנייה של שנות ה־90 פרויקט להשגת נשק גרעיני נישא על טילי קרקע־קרקע, וכי הידע של מדענים וחברות ממוצא סובייטי, אזרחים רוסים ומדינות ברית המועצות לשעבר האחרות היה משמעותי בקידומה של תוכנית זו (Allbright et al., 2018a; Allbright et al., 2018b; Allbright & Heinonen, 2019; Gorwitz, 2012). במקביל, גנרל בכיר לשעבר במערך הנשק הכימי הסובייטי העניק סיוע ניכר לפרויקט הנשק הכימי הסורי לאורך שנות ה־90 וראשית שנות ה־2000 (Haaretz, 2018; Jamestown Foundation, 1996).

ישראל וארצות הברית עקבו בדאגה אחר זליגת הטכנולוגיה והנשק מרוסיה ומברית המועצות לשעבר למזרח התיכון. סוגיה זאת הפכה לאחד הנושאים הבולטים על סדר היום המדיני של כל אחת מהן במגעים עם רוסיה. נשיא ארצות הברית ביל קלינטון העלה בקביעות את הסיוע של חברות רוסיות לפרויקטים האיראניים של הטילים הבליסטיים ותוכנית הגרעין בפני נשיא רוסיה בוריס ילצין, ודרש ממוסקבה להפסיקו. באפריל 1995 סיפר קלינטון באירוע של הקונגרס היהודי העולמי, שבו נכח הרמטכ"ל לשעבר אהוד ברק, כי וושינגטון מודאגת מכוונת רוסיה למכור לאיראן צנטריפוגות להעשרת אורניום, והבטיח לדרוש את מניעת העסקה. כעבור שבוע, במפגש פסגה רוסי-אמריקאי במוסקבה, קלינטון הביע שביעות רצון מהבטחת ילצין כי רוסיה לא תספק לאיראן צנטריפוגות להעשרת אורניום, אולם התנגד לכוונתה להמשיך לבנות את הכור הגרעיני בבושהר (Clinton Digital Library, 1995a ; 1995b).

ישראל וארצות הברית התנגדו לבניית הכור בבושהר מחשש שפרויקט זה, גם אם הוא אזרחי, יכשיר קאדר של מומחים איראנים לעסוק בטכנולוגיות ובחומרים הקשורים לגרעין כתשתית שתקל על טהראן לפתח נשק גרעיני. נוסף על כך התעורר חשש ששינוי במשטר ההפעלה הטכני של הכור יוכל לספק לאיראן כמויות גדולות של פלוטוניום. רוסיה מצידה הביעה מורת רוח נוכח הלחץ האמריקאי-ישראלי לעצור את הפרויקט, מאחר שהיה מותר להפעילו והוא התנהל תחת פיקוחה של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה האטומית. דיפלומט רוסי טען בפני עמית ישראלי באותן שנים שמדובר בשעת כושר עבור רוסיה. אם איראן תשפר מתישהו את יחסיה עם המערב היא ודאי תרצה לקנות טכנולוגיה צבאית או גרעינית מהמערב, ומבחינת רוסיה התקופה ההיא היוותה חלון הזדמנויות לקשור את איראן לטכנולוגיה הרוסית, כך שלא תוכל לוותר עליה גם בתרחיש של דטנט עם ארצות הברית ואירופה (ראיון אישי עם דיפלומט ישראלי בכיר לשעבר, 22 באוקטובר 2021).¹ באופן דומה, השר הרוסי לאנרגיה אטומית הביע בשנת 1998 חשש כי אם ישתפרו יחסי טהראן-וושינגטון, האמריקאים "יגנבו" לרוסיה את עסקת כור המחקר, שזו סיכמה עם טהראן ב-1996 (Diamond, 1998).

החל מ-1994, נושא מניעת התפוצה הפך לאחת הסוגיות הקבועות שבהן דנה הוועדה המשותפת לשיתוף פעולה כלכלי וטכנולוגי המכונה 'ועדת גורצ'רנומירדין', על שם סגן נשיא ארצות הברית אל גור וראש הממשלה הרוסי ויקטור צ'רנומירדין, שעמדו בראשה (Timmerman, 1999). ועדה זו הובילה את הדיאלוג הרוסי-אמריקאי במהלך שתי הקדנציות של ממשל קלינטון עד סיום הכהונה של צ'רנומירדין ב-1998. במטרה למנוע זליגת מידע ומעבר מוחות לידיים הלא-נכונות, הוועדה עסקה בין היתר בנושא שיתוף הפעולה בין רוסיה לארצות הברית בתחום החלל, הסיוע האמריקאי למהלכי פירוק נשק בלתי קונונציונלי ברוסיה ובסוגיית תעסוקה/מימון מערבי חלופי למדענים בתחומי הנשק הבלתי קונונציונלי. הוועדה יצרה זיקה בין ההתנהלות הרוסית בנושא מניעת התפוצה לבין הסיוע הכלכלי שהממשל האמריקאי אמור היה לתת לממשלת רוסיה או לפרויקטים או לארגונים ספציפיים במסגרת המערך התעשייתי-ביטחוני הרוסי המתפורר.

כחלק מההבנות שהושגו בוועדת גורצ'רנומירדין הסכימה רוסיה ב-1995 לא לחתום על חוזים חדשים בתחום הנשק עם איראן, ולהשלים חוזים קיימים עד 1999 (Broder, 2000). במסגרת הוועדה פעלו צוותי מומחים בכירים אמריקאים-רוסים במטרה להגיע להסכמות בנוגע לחיזוק מערכת הפיקוח על היצוא ברוסיה, שלא תאמה סטנדרטים מערביים. אחד ממקרי הבוחן המרכזיים שנדונו באופן פרטני היה הסיוע של החברות הרוסיות לפרויקטים האיראניים של הטילים והנשק הבלתי קונונציונלי, לרבות גרעין. תוצאות הדיאלוג בנושאים

הללו היו חשובות מאוד לרוסים, מאחר שארצות הברית התנתה סיוע כלכלי לרוסיה ולמוסדות הרוסיים החשודים בשיתוף פעולה עם האיראנים בנכונותה של מוסקבה להדק את שליטתה על זליגת הטכנולוגיה באופן עקרוני, ובפרט לאיראן. הלחצים הניבו הידוק של פיקוח המערכת הרגולטורית והתחקית ברוסיה על התחום של יצוא טכנולוגיות, והובילו לאכיפה נוקשה יותר מצד הרשויות הרוסיות – הן מול האיראנים והן מול הישויות הרוסיות הביטחוניות עצמן (Diamond, 1998). זאת אף כי לעיתים מהלכי אכיפה רוסיים התבררו כקצרי מועד ולא מספיק נחרצים (Speier et al., 2000).

לאורך שנות ה-90 העבירו שירותי המודיעין של ישראל לעמיתיהם בארצות הברית מידע מודיעיני על אודות זליגת הטכנולוגיות הרוסיות לאיראן, בניסיון להשפיע על הדיאלוג הרוסי-אמריקאי. במקביל, שליחים מטעם ישראל – ארגונים יהודיים ודיפלומטים ישראלים פעלו בקונגרס האמריקאי לקידום חקיקת סנקציות על גופי תעשייה ביטחוניים ברוסיה, לעיתים בניגוד לעמדת הממשל. סנקציות אלה הפכו לאחד הנושאים המרכזיים ביותר על סדר היום האמריקאי-רוסי בסוף שנות ה-90 (Timmerman, 1999). אפשר לשער שמבחינת ישראל הדבר היווה המשך לפעילות בקונגרס למען שחרור יהודי ברית המועצות, שהביטוי המוכר ביותר שלה הוא חקיקת תיקון ג'קסון-וואניק (משנת 1974), שהטילה הגבלות על שיתוף פעולה כלכלי בין ברית המועצות לארצות הברית.

כדי לייעל את העברת המידע לרוסיה ואת התיאום הדיפלומטי עימה הוקמה קבוצת עבודה ישראלית-אמריקאית משותפת, בהובלת צוות הביטחון הלאומי של סגן הנשיא גור. במסגרת זו העלתה ישראל רעיונות רבים לתמריצים כלכליים שארצות הברית תוכל להעניק לרוסיה כדי ליצור חלופה לכספים המוצעים למדענים רוסיים ולחברות רוסיות על ידי מדינות מזרח-תיכוניות. זאת לצד מידע מודיעיני מדויק, שהצביע על ערוצים ספציפיים שבהם זלגו המידע והציוד הרוסיים לידי איראן, כדי שהאמריקאים ינצלו את קשריהם עם רוסיה במטרה לעוצרם. רבות מההצעות הישראליות לתמריצים חיוביים עבור מוסקבה לא התקבלו, משיקולים פנימיים אמריקאיים (למשל, הצעה לסייע ליצואנית הכורים הרוסית Rosatom לשווק במערב את כוריה האיכותיים למדי לא התקבלה, כדי למנוע התנגדות של יצרנית הכורים האמריקאית Westinghouse) (ראיון אישי עם דיפלומט ישראלי בכיר לשעבר, 22 באוקטובר 2021).

מאחר שהממשל במוסקבה זיהה את ישראל כאחראית לחלק מהלחצים המופעלים עליו מוויינגטון וכמי שמסוגלת להקשות על קבלת סיוע מערבי חיוני לרפורמות הכלכליות ברוסיה, הוא נדרש לקיים דיאלוג ביטחוני ישיר עם ירושלים. בכירים רוסיים כגון ראש סוכנות החלל הרוסית יורי קופטב (Koptev) או ראש שירות ביטחון הפנים הרוסי ניקולאי קובליוב (Kovaljov) הגיעו ב-1998 לישראל כדי לדון בחשדותיה המודיעיניים של ישראל (Gankin, 1998a; 1998b; Gankin & Sysoev, 1998; Kalashnikova, 1998; Shumilin, 1998; Smirnov, 1998).

בצד הרוסי, הלחצים המערביים והישראלים התקבלו ככלל בעיונות. חוסר סדר, מצוקות כלכליות, אינטרסים אישיים של חברות או של פקידי ממשל מעורבים, כמו גם שיקולי כבוד לאומי – כל אלה תרמו להתנגדות בתעשייה, במכוני המחקר ובקרב גורמי ממשל רוסיים להידוק הפיקוח ולעצירת הקשרים עם איראן. השיח האמריקאי-ישראלי-רוסי בנושא זליגת טכנולוגיות לאיראן היה רצוף בהכחשת עובדות מצד הנציגים הרוסיים ביחס לעצם אירועי זליגת טכנולוגיות ובוויכוחים לגבי הלגיטימיות של שיתוף הפעולה

הביטחוני הרוסי-איראני. כמו כן, הרוסים העלו האשמות נגדיות ביחס לארצות הברית וישראל וטענו כי הן נוהגות בדו־פרצופיות ביחס לשיתוף פעולה רוסי-איראני, בעוד מתקיים שיתוף פעולה בין ארצות הברית לישראל בנושא הטילים, הנוגד את אמנות בקרת הנשק ומשטרי מניעת תפוצה של טכנולוגיות דו־שימושיות (Speier et al., 2000; Timmerman, 1999).

במבחן התוצאה ארצות הברית, ישראל ורוסיה לא הצליחו למנוע מאיראן להצטייד בטיילי קרקע־קרקע (בין היתר, כיוון שטהראן קיבלה סיוע משמעותי גם ממקורות נוספים, בעיקר מקוריאה הצפונית). בראשית שנות ה־2000 החלה איראן לבנות את ארסנל הטילים הגדול שלה. מנגד, ללחץ הישראלי-אמריקאי על רוסיה בתחום הגרעין באותה התקופה היה משקל מצטבר בשרשרת האירועים שעכבו את איראן, עד עצם היום הזה, בפיתוח נשק גרעיני. שנות ה־90 גם לימדו את שלוש המדינות כי אפילו בעיתות של ניגודי אינטרסים חריפים, מניעת התגרענותה של איראן עשויה להיות נושא לדיאלוג ולקונצנזוס.

בדיאלוג המשולש בנושא זליגת הטכנולוגיות הצבאיות והדו־שימושיות מרוסיה לאיראן בשנות ה־90 בא לידי ביטוי ההבדלים בהגיונות האסטרטגיים בין רוסיה, ארצות הברית וישראל:

- עבור ישראל, סוגיית הגרעין האיראני והסתעפותה לתחום הטילים נתפסה ועודנה נתפסת כסוגיה קיומית. ישראל פעלה לרתום את כל מנפיה המדיניים בווינגטון, במוסקבה ובמקומות נוספים כדי לעצור ולעכב הצטיידותה של איראן ביכולות אסטרטגיות. הסוגיה הפכה דומיננטית ביחס הישראלי לרוסיה, וההכחות וההאשמות הנגדיות הותירו בקהילת הביטחון הישראלית חותם של חשדנות ביחס לכוונותיה של רוסיה.
- מוסקבה, שסבלה בתקופה זו מחולשה אסטרטגית בעקבות התפרקות ברית המועצות, חוסר סדר פנימי וקשיים כלכליים עצומים, לא ראתה את הצטיידות איראן בנשק גרעיני כאיום ממעלה ראשונה על ביטחונה הלאומי, ולכן נתתה לראות את הלחצים האמריקאיים־ישראליים בהקשר זה כמופרזים ומבוססים על הערכת איום מחמירה מדי.
- השותפות האמריקאית־ישראלית סייעה לשלב את סוגיית מניעתה של תפוצת יכולות בלתי קונוונציונליות רוסיות למזרח התיכון במקום בולט מאוד ביחסים המערביים-רוסיים. ארצות הברית הצליחה להביא את רוסיה להדק פיקוח על יצוא טכנולוגיות ולצמצם קשרים עם איראן. עם זאת, דינמיקת הלחצים עוררה אנטגוניזם רוסי, שהיה בין הגורמים שערערו את היחסים בין רוסיה למדינות המערב מאז תחילת המאה הנוכחית.

בה בעת גברה יכולת העמידה של ישראל על האינטרסים שלה במהלך הדיאלוג האסטרטגי עם רוסיה. מאז ראשית שנות ה־2000 ישראל מעלה בפני מוסקבה דרישות רבות בנושא הגבלת יצוא נשק לאיראן, לסוריה ולמקומות נוספים והימנעות משיתוף פעולה עם איראן בנושא הגרעין. כל אחד מהצדדים למד ביתר עומק את האינטרסים של הצד האחר, והם פיתחו מנפוי לחץ הדדיים. מוסקבה וירושלים מבינות שמרחבי המחלוקת בסוגיה האיראנית גדולים ואולי אף בלתי ניתנים לגישור, אולם הן מנסות לתעדף הידברות בתחומים מרכזיים, או בכאלה שבהם מרחב ההסכמה נראה אפשרי. לאורך שני העשורים האחרונים כשלו מאבקים רבים שניהלה ישראל נגד אספקה של מערכות טילי קרקע־אוויר לטווחים קצרים ובינוניים מרוסיה לסוריה ולאיראן (מסוג

Blank, Igla, Tor, Pantsyr, Buk). כך גם כשל המאבק נגד אספקת טילי חוף-ים מסוג Yakhont לסוריה (Blank, 2010; Borshchevskaya, 2017).

עם זאת, ישראל וארצות הברית הצליחו לשכנע את מוסקבה לעכב עד לשנת 2015 את אספקתן של מערכות טילי קרקע-אוויר מתקדמות מסוג S-300 לאיראן, ולסוריה עד לשנת 2018. מאחר שהסורים והאיראנים רצו מערכות כאלה מאז שנות ה-90, אין לזלזל בהישג זה. ביטול חוזה לאספקת מערכות S-300 לאיראן בספטמבר 2010 על ידי הקרמלין שיקף את ריבוי הגורמים המשפיעים על קבלת ההחלטות שלו בסוגיות מניעת תפוצה. נטען כי המהלך היה פרי שיפור בשיתוף הפעולה האמריקאי-רוסי החל בשנת 2009 (ממשלו של הנשיא ברק אובמה כינה אותו 'מדיניות ה־Reset ליחסים עם מוסקבה'), שבמסגרתו קיבלה מועצת הביטחון של האו"ם את החלטה 1929 להחמרת הסנקציות על איראן. אך הדבר נבע גם מהסכמת ישראל לספק לרוסיה טכנולוגיית כלי טיס בלתי מאוישים, שבה התעשייה הביטחונית הרוסית פיגרה ביחס למערב, ולגלות רגישות רבה יותר לאינטרסים הרוסיים ביצוא ביטחוני ישראלי למרחב הפוסט־סובייטי (Ackerman, 2010; Blank, 2010).

מאז כניסת הכוחות הצבאיים הרוסיים לסוריה, הדיאלוג הישראלי-רוסי ביחס למניעת תפוצת טכנולוגיות מושפע גם מהנעשה בזירה הסורית ומהעמדות הישראליות ביחס לסוגיות הרגישות בקשריה של רוסיה עם מדינות המערב ומדינות מזרח אירופה. הפעילות הצבאית המקבילה באותו תא שטח גיאוגרפי – סוריה – גורמת גם לתלות הדדית גוברת בין פעילות צבא רוסיה לזו של ישראל.

סיכום

במבט לאחור על פני שלושים שנות היחסים בין ישראל לרוסיה, אפשר לטעון כי לישראל יש כיום יותר כלים דו־צדדיים להידברות ולהתמקחות עם מוסקבה בסוגיות מניעת התפוצה. זאת בשונה מתקופת המלחמה הקרה, שבה ירושלים התקשתה להגיע הישגים מדיניים מול רוסיה ונאלצה לסמוך על ארצות הברית או על מהלכים עקיפים, כגון השמדה של כלי נשק סובייטיים המצויים בידי מדינות ערב. ניכר – בייחוד בעת הנוכחית, כאשר המתח המדיני בין מוסקבה לוויינגטון מרקיע שחקים – שיש הערכה בקרמלין לכך שישראל דנה עם רוסיה במישרין בסוגיות שמציקות לה, תוך גילוי הבנה לנקודת המבט הרוסית וניסיון למצוא פשרות היכן שהדבר אפשרי.

חרף זאת, הן בעשורים האחרונים והן בעת הנוכחית, קל יותר לישראל לקדם מול מוסקבה את האינטרסים הביטחוניים העיקריים שלה, ובפרט ביחס לסוגיית הגרעין האיראני, דווקא בעיתות של אחדות דעים עם וויינגטון, בעוד שעיתות מחלוקת בין ירושלים לבית הלבן מקשות עליה לחלץ הישגים ממוסקבה. הדבר נובע מהבדלי הגודל בין ישראל לרוסיה וממורכבות סדר היום המדיני הרוסי-ישראלי, שבמסגרתו קשה לירושלים לחולל לבדה תמורות אטרקטיביות עבור מוסקבה ללא מעורבות שחקנים מעצמתיים נוספים, כדי להניע את רוסיה לבצע שינויים כבדי משקל במדיניותה במזרח התיכון.

במבט לאחור אל שנות ה-90, הלחץ הישראלי-אמריקאי אומנם הקשה על רוסיה, אך גם נשא פירות חיוביים עבורה. זאת מאחר שהוא דחף את מוסקבה להסדרת המערכת הלאומית ליצוא נשק ולפיקוח על

היצוא, שגיבושה הסתיים בימיו של הנשיא ולדימיר פוטין. הסדרה זו השתלבה באינטרס של הקרמלין לחזק את השליטה המרכזית ביצוא הביטחוני ולעצב תחום זה כמכשיר מדיניות חוץ רב-השפעה.

מקורות

- אדמסקי, ד' (2006). **מבצע קוקז: ההתערבות הסובייטית וההפתעה הישראלית במלחמת ההתשה**. מערכות.
- Ackerman, S. (2010, November 29). *Blocked! WikiLeaks shows how Iran's air defense deal died*. [Wired](#).
- Allbright, D., & Heinonen, O. (2019, May 7). *Shock wave generator for Iran's nuclear weapons program: More than a feasibility study*. [ISIS](#).
- Allbright, D., Heinonen, O., & Stricker, A. (2018a, November 20). *The Plan: Iran's nuclear archive shows it planned to build five nuclear weapons by mid-2003*. [ISIS](#).
- Allbright, D., Heinonen, O., Pabian, F., & Stricker, A. (2018b, December 18). *Anatomy of Iran's deception and how Iran benefited — Iran's nuclear archive confirms Gchine uranium and yellowcake production plant were originally part of a clandestine nuclear weapons fuel cycle. Yet, Gchine never stopped operating*. [ISIS](#).
- Blank, S. (2010, October 27). *Despite arms sales accord with Israel, Russia sells anti-ship missiles to Syria*. *Eurasia Daily Monitor Volume: 7 Issue: 194*. [The Jamestown Foundation](#).
- Borshchevskaya, A. (2017, December 20). The tactical side of Russia's arms sales to the Middle East, in T. Karasik, & S. Blank (eds.) *Russia in the Middle East* (pp. 183-211). [The Jamestown Foundation](#).
- Broder, J. (2000, October 13). *Despite a secret pact by Gore in '95, Russian arms sales to Iran go on*. [New York Times](#).
- Clinton, Digital Library (1995a, April 30). *Bronfman dinner/Iran, 4/30/95 [1]*. [Clinton Digital Library](#).
- Clinton, Digital Library (1995b, May 10). *Russia, 5/95, press statement*. [Clinton Digital Library](#).
- Diamond, H. (1998, May). *Senate approves sanctions legislation aimed at Russian-Iranian missile cooperation*. [Arms Control](#).
- Gankin, L. (1998a, July 7). [In Russian] *Tajnyj vizit shefa FSB v Izrail'* [The secret visit by the head of FSB to Israel]. [Kommersant](#).
- Gankin, L. (1998b, July 30). *Klinton protiv* [Clinton opposes]. [Kommersant](#).
- Gankin, L., & Sysoev, G. (1998, April 21). *Gosdepovskaja trojka v Moskve* [State Department Troika in Moscow]. [Kommersant](#).
- Golani, M. (1995). The historical place of the Czech-Egyptian arms deal, fall 1955. [Middle Eastern Studies](#), 31(4), 803-827.
- Horwitz, M. (2012, September 17). *Revisiting Vyacheslav Danilenko: His origins in the Soviet nuclear weapons complex*. [ISIS](#).
- Haaretz (2018, March 19). *Report: Russian chemical weapons chief was Mossad target before dying under mysterious circumstances*. [Haaretz](#).
- Iranian Weapons Programs: the Russian Connection* (2000, October 5). Hearing and public meeting before the Subcommittee on Near-Eastern and South Eastern Affairs and the Subcommittee on European Affairs of the Committee on Foreign Relations, US Senate, 106th Congress, Second Session, [Federation of American Scientists](#) (FAS).
- Jamestown Foundation (1996, November 19). *A Russian Connection in Syrian Chemical Weapons Program?* *Monitor Volume: 2 Issue: 217*. [The Jamestown Foundation](#).
- Kalashnikova, M. (1998, January 27). *Moskva ne budet postavljat' Iranu rakety* [Moscow will not supply rockets to Iran]. [Kommersant](#).
- Military Watch (2017, June 9). *35 years since Operation Mole Cricket; Lessons from one of the most critical battles of the Cold War*, [Military Watch Magazine](#).
- NTI (2014, August 7). *Syria Missile Overview*. [The Nuclear Threat Initiative](#).
- Shumilin, A. (1998, April 15). [In Russian] *Rossija i Izrail' preduprezhdajut SSHA* [Russia and Israel warn the United States]. [Kommersant](#).

- Smirnov, K. (1998, July 21). [In Russian] *Rossija poluchit po polnoj programme* [Russia will get the full program]. [Kommersant](#).
- Speier, R., Gallucci, R., Sabel, R., & Mizin, V. (2000). Iran-Russia Missile Cooperation. In J. Cirincione (ed.) *Repairing the regime: Preventing the spread of mass destruction*. Routledge. [Carnegie Endowment for International Peace](#).
- Timmerman, K.R. (1999, October 6). *The Russian missiles we could have stopped. Testimony before the Committee on International Relations, House of Representatives, 106th Congress*, Serial No. 106-90 (pp. 85-89) [Google Books](#).
- Zbavitelova, G. (2020, November 30). The Czech arms that saved Israel. [The Jerusalem Post](#).

הערות

- 1 ראיין אישי עם דיפלומט ישראלי בכיר לשעבר, שהיה מעורב בדיאלוג הישראלי-רוסי והישראלי-אמריקאי בדבר מניעת תפוצתו של נשק גרעיני בשנות ה־90 ובראשית שנות ה־2000.